1100. obljetnica Hrvatskoga Kraljevstva

IMPRESSUM

KVADRAT

Časopis za strip, broj 53, godina 33.

Nakladnik

Ogranak Matice hrvatske

u Bizovcu

Adresa uredništva

„Kvadrat“

Kardinala A. Stepinca 56,

31222 Bizovac

Tel: 098 9458695

e-mail: vjeko.djanis@gmail.com

www.mhbizovac.hr

Urednik

Vjekoslav Đaniš

Lektura

Tajana Domanovac

Ilustracija na naslovnoj strani

Vladimir Mario Davidenko

Priprema i tisak

GRAFIKA d.o.o, Osijek

Bizovac, studeni 2025.

Časopis je tiskan uz financijsku potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske

Republik Hrvatske Ministars kulture Republic of Croati Ministry of Cultur

UVODNIK

Povratak povijesnog stripa!?

Povijesni ili bolje rečeno pseudo-povijesni avanturistički stripovi nekada su bili vrlo popularni. Sjetimo se samo Fosterova veličanstvenog serijala *Princ Valiant* koji su objavljivale tisuće novina i časopisa širom svijeta. U Europi su također razni izdavači pokretali brojne edicije koje su objavljivale stripove ovoga žanra. Tako je nastalo niz serijala poput *Tornjeva Boa Morija, 7 života kopca, Nošeni vjetrom, Ramiro, Sambre* i brojna druga izvanredna djela koja i danas kod čitatelja imaju kultni status.

Doduše, i mi se možemo pohvaliti nekim povijesnim stripovima kao što su Maurovićeva *Seoba Hrvata* i *Gričkа vještica,* Julesova *Kroz minula stoljeća*, Bekerov *Zaviša* i desetak povijesnih priča iz hrvatske prošlosti koje je nacrtao Ivica Bednjanec. Tu svakako treba spomenuti i Lordanićeve stripove ovog žanra koje je godinama objavljivala Modra lasta te Devlićeve kraće stripove kompilirane u albumu *Rani radovi* i, dakako, njegovu odličnu adaptaciju *Zlatarovog zlata* i album *Varaždin*. Ovdje sam spomenuo samo one duže i poznatije stripove iako ih je bilo još nešto kraćih i manje poznatih. Nakon toga došlo je do svojevrsnog zatišja kada je riječ o ovoj vrsti stripa. Tek unazad nekoliko godina pojavljuju se kod nas i nova zanimljiva djela ovog žanra iza kojih stoji nekoliko entuzijasta. Prije svih, scenarist Milko Peko koji počinje suradnju s crtačem Borisom Talijančićem i koloristom Vladimirom Mariom Davidenkom. Tako nastaju dva albuma *Neretljanski ratnik* i *Ponos ratnika*, strip o Ljudevitu Posavskom, oba u izdanju Stripforuma. Nakon ovih albuma Peko i Davidenko nastavljaju dalje uporno raditi na novim albumima: serijalu *Jomar,* pseudo-povijesnoj priči nadahnutoj slavenskom mitologijom i albumu *Sveti Jere*, izvanredno realiziranu priču o poznatom hrvatskom svecu sv. Jeronimu. Kao vrhunac njihove višegodišnje suradnje do kraja ove godine bi trebao izaći album *Kralj Tomislav* koji će biti objavljen u povodu 1 100 godina Hrvatskog Kraljevstva, velike obljetnice koja se obilježava ove godine. Očito da je ovaj dvojac uzeo snažan stvaralački zamah i ne misli stati te uskoro možemo očekivati niz zanimljivih priča povijesne tematike. Možemo se samo nadati da će njihovi projekti potaknuti i druge autore te da će im se u tome pridružiti i hrvatski izdavači kojih nikada nije bilo više nego danas. Ovo je ujedno i poziv Ministarstvu kulture i drugim institucijama da podrže

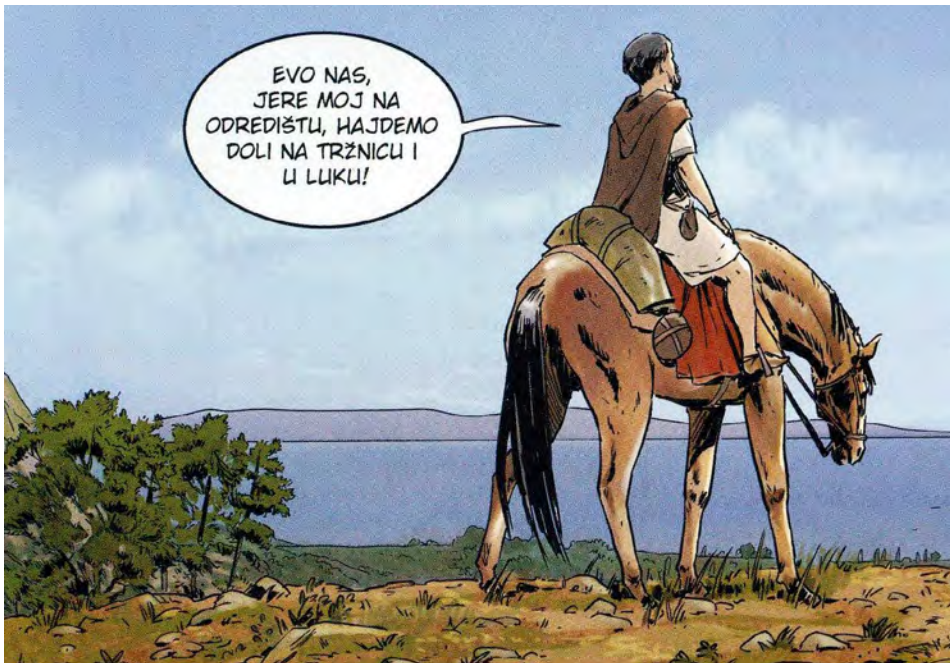

ovakve projekte jer hrvatska povijest je bremenita i još uvijek, kako neki znaju reći, gusta magla iz koje autori mogu, samo ako je malo razgrnu, pronaći nadahnuće za niz zanimljivih i intrigantnih priča za koje vjerujem da bi imale svoje čitatelje.

Toliko o „renesansi“ ili povratku povijesnog stripa, a slijedi nam u kratkim crtama opisati što sve donosi ovaj broj Kvadrata. Sve ovo o povijesnom stripu naveo sam uglavnom zbog dugačkog intervjua s Davidenkom, a tu je i niz drugih zanimljivih priloga: Gajinov nadahnuti esej o Gričkoj vještici, o Enriqueu Breccii i njegovom hvale vrijednom integralu *Lovac na snove* piše nam Frano Dulibić, Midhat Ajanović ovog puta predstavlja Daniela Clowessa i njegove stripove postmodernističkog stila, u ovom broju pridružila nam se i nova suradnica Anđela Vidović koja nam predstavlja francuskog autora Jima o kojem, stjecajem okolnosti, piše i dugogodišnji suradnik Danijel Kuzmić. Iz pera dva inozemna suradnika možete pročitati također zanimljive eseje, Gianluigi Gonano piše o kod nas nepoznatom genijalnom inovatoru talijanskog stripa Gianniju De Luci i njegovu serijalu *Inspektor Spada,* a Cecil McKinley predstavlja nam poznatog francuskog autora Yslaira i njegov dugovječni povijesni serijal *Sambre.* Marko Fančović ovaj puta piše o strip geniju tragične sudbine Wallaceu Woodu, kod nas također gotovo nepoznatom. O Umpah Pahu, danas pomalo zaboravljenom Asterixovu mlađem bratu, a i kod nas nekada vrlo popularnom piše Tihomir Mraović dok nas Josip Grozdanić u svom zanimljivom tekstu podsjeća na velikog i kultnog filmskog redatelja Davida Lyncha koji je, ako niste znali, crtao i stripove odnosno serijal *Najljući pas na svijetu* koji je kreirao u pasicama čitavo jedno desetljeće. I na kraju ovoga broja predstavljamo još jednog kod nas malo poznatog japanskog velemajstora mange Inia Asana čije nepredvidljive mange zaista nikoga ne mogu ostaviti ravnodušnim.

Za ovaj broj, osim što je na neki način posveta povijesnom stripu, zanimljivo je da predstavljamo nekoliko kod nas potpuno ili malo poznatih autora i nadamo se da će barem neki od brojnih hrvatskih izdavača, kako smo već naveli, reagirati i objaviti barem mali dio iz široke lepeze njihovih stripova.

I što još reći za kraj ovog uvodnika nego da Kvadrat, usprkos inflaciji, poskupljenju tiska, osipanju suradnika i svim drugim nedaćama, ipak ide dalje. Nadamo se da je ovaj časopis, kako s prethodnima tako i s ovim brojem opravdao svoj dugogodišnji izlazak te da ćete nas čitati i dalje.

Vjekoslav Đaniš

KAZALO

04 **Vjekoslav Đaniš**
Interview:
Vladimir Mario Davidenko

24 **Vladimir Mario Davidenko**
Starac i more (strip)

28 **Igor Gajin**
Čudesan umjetnički brak
oca i majke popularne kulture
u Hrvata

40 **Frano Dulibić**
Enrique Breccia,
u mreži linija i snova

46 **Midhat Ajanović**
Daniel Clowes: strip
postmodenističkog stila

58 **Anđela Vidović**
Jimovo sentimentalno
putovanje

64 **Danijel Kuzmić**
Oni koji mi ostaju
- pripovijest o Alzheimeru
i sjećanju o potrazi

70 **Gianluigi Gonano**
Nešto se moralo promijeniti

78 **Cecil McKinley**
Sambre, Yslairevo remek djelo

88 **Marko Fančović**
Wallace Wood: strip genij
tragične sudbine

98 **Josip Grozdanić**
Duhovita i tjeskobna
filozofična zapažanja o životu

102 **Tihomir Mraović**
Umpah Pah
– Asterixov mlađi brat

108 **John Smith**
Mangaka Inio Asano

VLADIMIR MARIO DAVIDENKO

Ako nemam slobodu, nema smisla raditi!

Razgovarao **VJEKOSLAV ĐANIŠ**

Već dugi niz godina, uz zagrebačku, i splitska stripscena postaje sve aktivnija. Iz godine u godinu pojavljuju se novi i talentirani autori koji se počinju profesionalno baviti stripom i surađuju s brojnim inozemnim, a posebno francuskim izdavačima. Uz rad za inozemstvo, od kojega se jedino može živjeti u ovoj profesiji, a neki od autora ne zaboravljaju ni hrvatske izdavače i paralelno objavljuju i kod nas.

Jedan od tih novih i zanimljivih autora je svakako i Vladimir Mario Davidenko, rođen u Splitu 1972. godine gdje je i diplomirao 2001. godine na Umjetničkoj akademiji. Izlagao je na više grupnih i samostalnih izložbi, simpozija i festivala u Hrvatskoj i inozemstvu. Usporedno sa slikarstvom, od 2008. godine uspješno se bavi i stripom. U početku kao kolorist za nekoliko francuskih izdavačkih kuća: za Delcourt kolorira 4 albuma serije La *Bible*, za Soleil 2 albuma *L'Aigle Et La Salamandre* i serijal *Warbirds*, za poznatog izdavača Glenat kolorira 5 albuma serijala Antartica i Transval koje je crtao još jedan hrvatski crtač, Bernard Kole. Nakon niza albuma koje je kolorirao, 2023. godine počinje samostalno crtati jednu epizodu serije *Warbirds* i odmah nastavlja s drugim projektima kao što su *Histoire Et Destins - JacquesGindrey* i *Warbirds – Stuka.* Do kraja ove godine treba mu izaći i album *Lawrence of Arabia.*

Paralelno s radom za francuske izdavače kolorirao je i dva albuma crtača Borisa Talijančića i scenarista Milka Peke u izdanju Stripforuma, *Neretljanski ratnik* i *Ljudevit Posavski*. S Pekom kao scenaristom od 2017. nastavlja plodnu suradnju sve do danas. Tako nastaju albumi *Jomar-zubar dunavski, Tajna bijele planine, Jomar-Petra Svilena i Sv. Jere – Život svetog Jeronima Dalmatinca*. Trenutno rade na stripu o kralju Tomislavu koji bi povodom velike obljetnice 1100 godina Hrvatskog Kraljevstva trebao izaći do kraja ove godine u izdanju Splitsko-dalmatinske županije.

Dok smo vodili ovaj razgovor, upravo je za izdavača Delcourt završavao drugi album iz novog povijesnog serijala *Povijest Jeruzalema,* a nakon toga odmah žurno nastavlja rad na stripu o prvom hrvatskom kralju Tomislavu.

■ **Vladimire, iz tvoje biografije vidljivo je da si odrastao uz stripove koji su ti oblikovali maštu i ljubav prema crtežu. Koji su te stripovi već tada impresionirali?**

- Svakako Buscemin *Conan* na prvom mjestu. A kako mi je otac bio ljubitelj stripova, tako su Stripoteka i Spunk bili obavezno štivo, a time i *Blueberry, Daleka planeta, Najamnik…*

Naravno čitao se i *Spiderman, Rahan, Thor, Hulk…*

■ **Kada si počeo crtati, jesi li već tada razmišljao da ćeš se jednom baviti „devetom umjetnošću"?**

- Dolazim iz umjetničke familije. Moj *dida* je bio inženjer strojarstva, ali i školovani glazbenik i slikar. Moj otac Petar i stric Darko bili su talentirani za crtanje, ali dok je stric izabrao slikarstvo, otac je izabrao biti pomorac. Nažalost, obojica više nisu s nama, a zanimljivo je da su tijekom školovanja crtali zajedno stripove i od prodaje tih stripova imali za džeparac. Otac je u zrelijim godinama u slobodno vrijeme na brodu crtao karikature, crtice iz života posade na brodu. Ti su crteži bili dojmljivi i zabavni i izlazili su u njemačkom časopisu o pomorstvu. Stric, koji je bio jedan od sudionika splitske grupe nazvane Crveni peristil (po njihovoj svjetski poznatoj umjetničkoj intervenciji bojanja peristila crvenom bojom) otišao je u Peru, u Limu graditi život i karijeru. Dolaskom u Peru radio je dugo godina ilustraciju, strip i karikature za najpoznatiju peruansku satiričnu reviju Monos y Monadas gdje je stekao značajnu popularnost u peruanskoj javnosti i umjetničkim krugovima. Kasnije je i njegovo karakteristično nadrealističko slikarstvo ostavilo veliki trag u peruanskoj suvremenoj umjetnosti.

Darko ili Dare, kako su ga zvali, bio je sigurno moj prvi uzor i pokretač moje zanimacije za umjetnost. Njegove slike koje je naslikao prije odlaska u Peru gledale su me sa zidova u stanu i često sam ih znao dodirivati rukama da osjetim tu strukturu boje na površini platna.

Pisma koja su dolazila iz daleke zemlje nona je čitala, a ja sam pažljivo otvarao primjerke novina Monos y Monadas koje su dolazile s pismom diveći se crno-bijelim crtežima i upijao svaki potez pera.

Bilo je, dakle, posve normalno i očekivano da i ja imam tu umjetničku crtu i počnem nešto crtkarati. U vrtiću sam već osvajao nagrade i divljenje teta svojim crtežima i slikama (*hahaha*), ali nisam puno zamišljao da ću se time baviti u životu.

■ **Paralelno s crtanjem bavio si se i sportom. Koliko je to bilo uspješno?**

- Sport je sastavni dio mog života od malih nogu. Prvo nogomet u Hajduka, pa onda, kad se pojavio Bruce Lee

Copyright © Delcourt

La Bible – Exodus, primjeri koloriranja

na platnima, borilački sportovi, karate i full contact. Trenirao sam sa sjajnom generacijom boraca u kickboxingu i tajlandskom boksu, od kojih je dosta njih imalo zavidnu karijeru i danas su uspješni treneri. Pratiteljima borilačkog sporta bit će poznata imena Branka Cikatića, Siniše Andrijaševića, Marka Žaje i drugih. Bio sam viceprvak države, reprezentativac i sudionik Svjetskog prvenstva u Parizu 1991. godine na kojemu je osvojeno prvo zlato na nekom SP-u za Republiku Hrvatsku i prvi put slušana Lijepa naša.

U to vrijeme pripremao sam se ozbiljnije za nastavak sportske karijere… ali dogodio se upis na fakultet i te dvije strasti teško je bilo pratiti istovremeno, a da jedna ne pati.

■ Ljubav prema crtanju inspirirala te da upišeš Umjetničku akademiju u Splitu!?

- Par mojih bliskih prijatelja, među njima Damir Žitko i Zoran Podrug upisali su tada Filozofski fakultet smjer likovna kultura, koji je kasnije postao Umjetnička akademija. Oni su išli u srednju umjetničku školu, a ja u srednju tehničku i uvijek su nešto crtali, a onda i ja s njima. Budući da su smatrali da ja ne crtam ništa lošije od njih, nagovorili su me da sljedeću godinu i ja odem na prijemni. I nije me trebalo puno nagovarati…

■ Jesi li već tada crtao i stripove, onako kao tvoj otac i stric ili barem samo za sebe?

- Tijekom srednje škole, pogotovo na ljetnim praznicima, Žitko i ja bismo svaki dan čitali stripove i crtali. Divili se Bushemi, Corbenu, Fosteru, Hogarthu, Sergellesu… i pokušavali nacrtati nešto približno dobro. Ispunjavale su se stranice i stranice bilježnica bitkama i likovima iz mašte, ratnicima, zmajevima, vitezovima i sličnim *fantasy* junacima. Bilo je i pokušaja crtanja kratkih stripova, ali uglavnom poslije dvije-tri nacrtane table, odustajao bih. Nažalost, ništa od tih crteža nemam sačuvano.

Crtao sam tako sve do Akademije. Na Akademiji sam otkrio novi umjetnički svijet - slikarstvo i postepeno su Rembrandt, Caravagio, Dali, Picasso, Pollock, Richter zamijenili Corbena, Bushemu, Fostera i moj interes za strip je opadao do te mjere da sam u jednom trenutku svoju biblioteku Stripoteka, i ostalih stripova koje sam skupljao godinama, podijelio i ostao na tek nekoliko primjeraka.

■ Nakon završene Akademije počinješ se profesionalno baviti slikarstvom i to vrlo uspješno. Imao si niz samostalnih i grupnih izložbi kod nas, ali i širom svijeta?

- Već nakon prve godine faksa, znao sam da je to moj poziv. Znao sam da ću biti slikar. Neumorno sam slikao, a izložbe su prirodni proces završetka nekog ciklusa i prezentacija istoga. A onda ide novi ciklus, nova razmišljanja i novi izazovi. Skupilo se tu dosta izložbi, upoznalo se sjajnih ljudi i kolega sa svih strana svijeta. Putovalo se po Europi, u Dubai, Baku. Imao sam neko vrijeme i uspješnu suradnju s jednom galerijom u San Diegu.

■ Vjerujem da je na tim putovanjima svijetom bilo i zanimljivih događaja i ljudi koje si upoznao. Sigurno bi to bilo zanimljivo za naše čitatelje!?

- 2004 g. dobio sam pozivnicu da predstavljam Hrvatsku na prestižnom Emaar International art symposium u Dubaiju, na koji je pozvano preko 80 umjetnika, slikara i kipara iz cijelog svijeta. To je bilo za mene odlično iskustvo. Upoznati toliko različitih umjetnika, stvarati i živjeti umjetnost dvadesetak dana u svjetski poznatom Dubaiju, uz veliku podršku i logistiku organizatora je bilo jako ispunjavajuće u kreativnom smislu. Naslikao sam desetak slika velikih formata, jednu čak od 6 metara, te

slike sada krase zidove u Burj Arabu i Burj Kalifi, najvišem neboderu na svijetu. Pozvan sam ponovno 2007., a izdvojio bih nakon toga i 2012. godine poziv na Maiden Tower Art Festival u Baku.

Bilo je tu umjetnika različitih afiniteta i različitih izražaja. Fascinantno je kako se ljudi iz različitih krajeva i kultura povežu kad se nađu u bogatom i inspirativnom okruženju kolega sa sličnim kreativnim zanosom. I dandanas smo u kontaktu i pratimo međusobni umjetnički razvoj preko društvenih mreža.

Dvije zanimljive crtice iz Bakua: na jednom trgu gdje smo slikali i družili se, naletio sam na našu Ninu Badrić, jer je u isto vrijeme u Bakuu bio izbor za pjesmu Eurovizije. U stvari, Nina je u društvu svog tima šetajući trgom ugledala tabelu na kojoj je pisalo „Vladimir Davidenko - Hrvatska". Ja sam čuo kroz šušur na trgu da netko viče: „Evo vamo neki naš!" Pa smo se svi tu izgrlili kao da se znamo cijeli život.

Druga crtica. Negdje na tom trgu pronašao sam nekakav panel od lesonita veličine otprilike 3x3 metra. Na tom panelu zadnjeg dana festivala naslikao sam četrdesetak manjih slika i na oproštajnoj večeri podijelio te slike kolegama za uspomenu. Nekoliko tih slika završilo je i u azerbajdžanskom muzeju suvremene umjetnosti.

■ Što te je kao uspješnog slikara ponukalo da se počneš baviti i stripom, ljubav prema mediju ili potreba da zaradiš dodatna sredstva za život?

- Moja je preokupacija u slikarstvu bila apstrakcija, s malo doticaja figuracije, ispunjavala me je energija kroz samo slikanje, istraživanje tekstura i kompozicije. Moguće da sam tražio protutežu, ili mi je naprosto podsvjesno nedostajao strip kao moja prva inspiracija pa sam u odmaranju od slikanja počeo više crtati na stripovski način, ilustracije, razne strip-junake, kopije starih majstora i slično, uglavnom u digitalnom mediju. Njih sam i objavljivao na raznim forumima i grupama ala Devian art, CGSociety, nešto je čak i objavljeno u časopisima za digital art. Imao sam jednu web-stranicu za slikarstvo i drugu za ilustracije.

Digitalni medij mi je oduvijek bio zanimljiv, još davno na Amigi 1200 sam crtao ilustracije u boji, pixel po pixel. Istraživao sam i 3D animaciju. Kad su se pojavili prvi programi za crtanje na računalu, svaki sam isprobao da vidim što i koliko može. Dugo godina su Photoshop i Corel Painter bili moj osnovni alat za crtanje. U početku sam crtao mišem, dok se nije pojavio prvi Wacom tablet s olovkom.

Copyright © Delcourt

Ta dualnost mi je odgovarala. Čak je i atelje/radna soba bila fizički podijeljena na dva dijela. Veći dio ateljea mi je bio ispunjen štafelajima, bojama, pinelima i platnima, a drugi dio, radni stol s računalom i tabletom za crtanje.

Time je i moj ozbiljniji ulazak ili povratak u svijet stripa bio prirodan, a usto i financijski zanimljiv. U početku mi je i ostavljalo dovoljno prostora da ne remeti moja istraživanja u slikarstvu.

■ Ali kada si dublje ušao u taj profesionalni svijet stripa, onda, pretpostavljam, nije ostalo puno slobodnog vremena za apstrakciju!?

- Svoj posao strip-kolorista ozbiljno sam shvaćao, ali sam i dalje držao da je to posao sa strane i dodatna zanimacija, dok je slikarstvo i dalje bilo moj glavni fokus. Dobivao sam dosta ponuda od francuskih izdavača koje sam morao pažljivo odbijati, da ne bi utjecalo na moj slikarski razvoj.

Sve do jednog dana 2015. godine. Našao sam se na kreativnoj raskrsnici. Promišljao sam kojim putem poći?

Francuzi su mi nudili dodatne angažmane, što mi je smanjivalo prostor i vrijeme da se mogu posvetiti slikarstvu. Došao sam u fazu kada me i koloriranje tuđih stripova nije više zadovoljavalo.

Odlučujem se za veliki iskorak i izazov. Nazvao sam Milka Peku i rekao: „Slušaj,

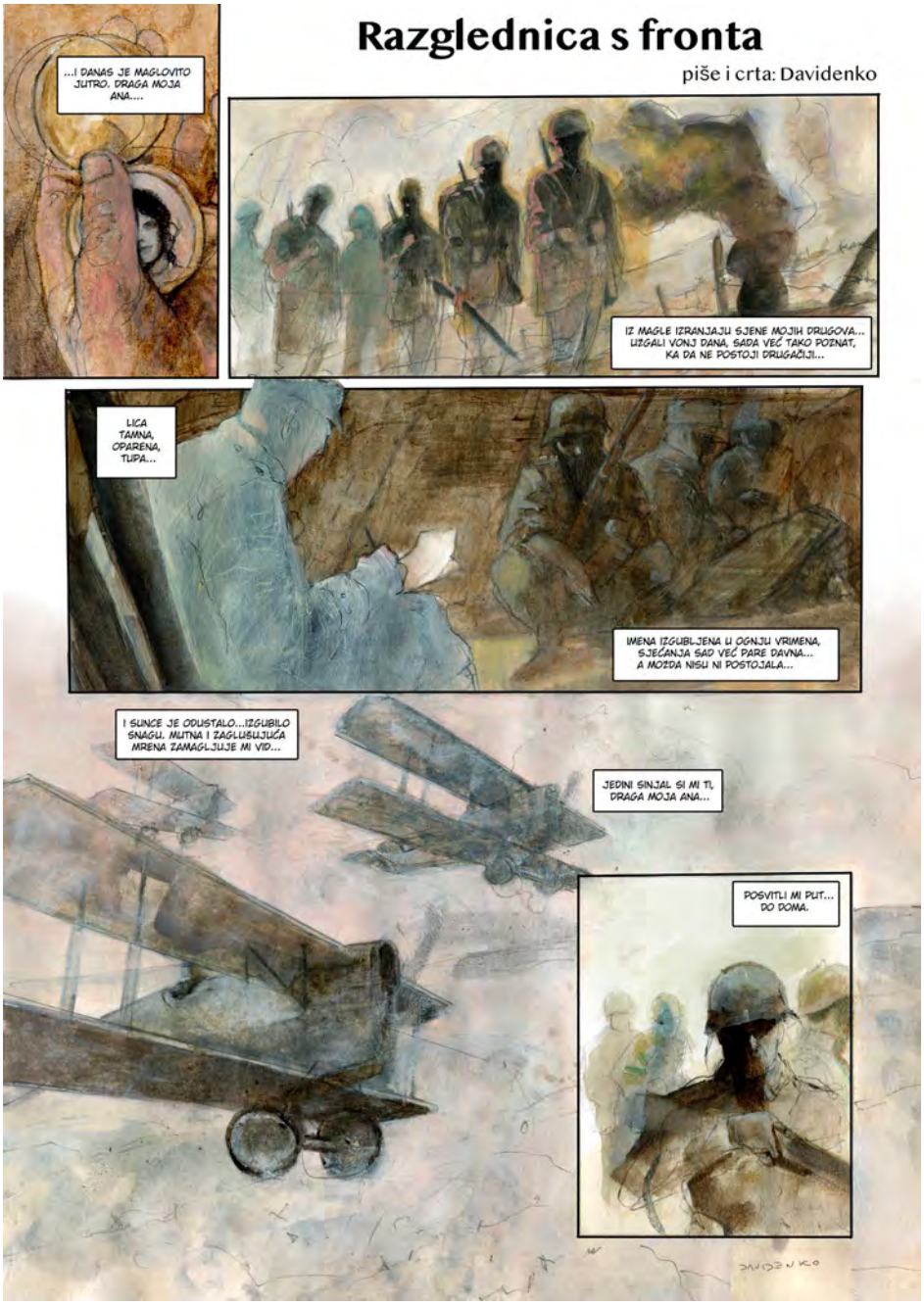

Razglednice s fronta kao primjer načina koloriranja

prijatelju, ja ti više neću radit kolore, ali ako imaš koji scenarij za mene da se mogu okušati u crtanju, pošalji.“ Dan poslije šalje mi scenarij za *Jomara*. Probne table poslali smo Mladenu Novakoviću u Stripforum i dobili posao.

■ **Prvo si radio kao kolorist za neke poznate francuske izdavače. Poznato je da nije lako dobiti posao u francusko-belgijskoj produkciji stripa, kako si uopće došao do tog angažmana i koji je bio prvi album koji si kolorirao?**

- Mislim da je bilo 2007. Damir Žitko dobiva angažman da crta za Delcourt, projekt *La Bible*, 4 knjige Starog zavjeta. Nazvao me da mu pomognem s kolorima, napravili smo probne table, Francuzi su me zaposlili i tako je to počelo.

■ **Koloriranje je na neki način nadgradnja ili dopuna konturama crteža. Jesi li kod koloriranja imao određene kontakte s autorima glede načina koloriranja pojedinog albuma ili si imao potpunu slobodu u svemu?**

- Prvi albumi sa Žitkom su bili *full color*, i na njima smo puno komunicirali i učili se. Dosta su bili zahtjevni i za njega i za mene. Ali iz svega smo izašli jači i iskusniji.

Neki crtači imaju svoju viziju kolora, pa tu može doći do malih nesuglasja. Uglavnom, imam punu slobodu. Ako nemam slobodu ili ako crtač nije zadovoljan mojim načinom kolora, onda nema smisla raditi na takvom projektu.

■ **Na kojem od albuma ti je bilo najzanimljivije raditi i gdje si u potpunosti mogao ostvariti ono što želiš?**

- Svaki projekt mi je zanimljiv. Ako govorimo o kolor projektima, *Antarctica* s Bernardom Kolleom, recimo zbog malo drukčijeg akvarelnog pristupa koloru. Ali kako po prirodi volim učiti i istraživati nove stvari, izdvojio bih ipak prvi album *La Bible-Genesis*, kao jedan ozbiljniji izazov i moj ulazak u svijet profesionalnog stripa.

■ **Pretpostavljam da mora imponirati svakom autoru bilo da je scenarist, crtač ili kolorist kao ti. Ipak je to nesvakidašnji projekt i temelj zapadne i kršćanske kulture na kojem se itekako može dokazati!?**

- Naravno da je imponiralo. To je bio veliki projekt i važan. Teme iz *Biblije* obrađivane su kroz cijelu zapadnu povijest, kroz arhitekturu, slikarstvo, kiparstvo. U novije doba kroz film, kazalište, strip.

Kako se uhvatiti u koštac s takvom temom koja je opisana i izvođena u svim postojećim umjetničkim medijima? Najveći je teret bio svakako na Damiru kao crtaču jer je morao scenarij vizualizirati i tu viziju prebaciti na papir.

U razgovoru s Damirom odlučili smo da slikarskim načinom pristupimo koloru. To je bio teži put, ali meni nekako prirodniji. Pet-šest godina radili smo na *Bibliji* i izašla su 4 albuma. Prevedeno je na više jezika, a za američko tržište *Bibliju* je objavio kultni Heavy Metal.

■ **Nekoliko godina kasnije, 2012., počinješ surađivati sa scenaristom Milkom Pekom i crtačem Borisom Talijančićem na albumu *Neretljanski ratnik*. Talijančić je već imao dugogodišnja iskustva suradnje s inozemnim izdavačima i je li on tražio nešto drugačiji način koloriranja od, recimo francuskih**

izdavača?

- Tu se formirao jedan dobar tim – Milko, Boris i ja. A kako sam već stekao nekakav renome kod francuskih urednika i imao prepoznatljiv stil, tako sam kod *Neretljanskog ratnika* samo nastavio raditi kao i dosad.

Kad krenete raditi na projektu, probne table su recimo dobar uvid, prvo, kako će vizualno table izgledati, a drugo, kakva će biti komunikacija i suradnja u timu.

■ **Pa kako bi onda opisao tu vašu suradnju? Kako si upoznao Milka i Borisa i koliko je trebalo da „kliknete“, odnosno izaberete temu i bacite se na posao?**

- Scenarist koji je radio na *Bibliji* ponudio mi je novi projekt. Ispalo je da je crtač Boris Talijančić. Tako sam upoznao Borisa. Taj projekt nažalost nismo priveli kraju. A kako su kasnije on i Milko radili *Neretljanskog ratnika*, trebali su kolorista, pa je Boris Milku predložio mene. Odmah smo tu „kliknuli“ i nastavili raditi u ugodnoj i prijateljskoj atmosferi.

Kasnije smo radili i *Ljudevita Posavskog*.

■ **Oba spomenuta albuma, i obrađuju događaje iz hrvatske povijesti pa vjerujem da je i tu trebalo dodatno istraživanje i to svih trojice koji ste radili na stripu. To je bio ujedno i tvoj posljednji angažman kao kolorista s Borisom!?**

- S Borisom sam napravio još par probnih tabli, ali ostalo je na tome.

■ **Uz spomenute serijale povremeno za svoju dušu „izbaciš“ iz sebe i kratke stripove od jedne table kao na primjer *Razglednica s fronta*. Na njenom primjeru vrlo dobro se vidi tvoj način koloriranja. Je li riječ možda o ideji za neki duži strip s temom iz Domovinskog rata!?**

Davidenko i Peko, crtač i njegov scenarist

Davidenkov crtež nadahnut akcijom Oluja

- Ti kratki stripovi mi služe kao igranje i eksperiment. Ideja ove jedne table je ustvari dio veće priče, ali teško da će biti vremena za realizaciju s moje strane.

■ **Nedavno, u vrijeme obilježavanja 30. godišnjice od akcije Oluja na Facebook si postavio zanimljiv crtež hrvatskog vojnika sa stiliziranim barjakom s elementima hrvatskog grba. Ti si jedini od stripaša na taj način obilježio ovaj, za hrvatsku državnost, važan događaj. Ne znam zašto hrvatski stripaši izbjegavaju teme iz Domovinskog rata i razmišljaš li možda ti o stripu na tu temu?**

- Želio sam nacrtati hrvatskog vojnika na kraju operacije Oluja, na kojemu će se iščitati hrabrost, požrtvovnost, pobjeda i emocija olakšanja zbog kraja rata… Oluja je upravo sve to bila.

Domovinski rat se provlači i kroz priču *Tajna bijele planine.* Glavni lik je Ivan, veteran Domovinskog rata koji podno Biokova upoznaje barba Matu, partizana veterana iz Drugog svjetskog rata, koje povezuju domoljublje i osobne tragedije iz proživljelih ratova.

Ne znam za kolege, ali imam skica za nekakve crtice iz Domovinskog rata. Ali to će najvjerojatnije, zbog profesionalnih angažmana, ostat na kratkim pričama u trenutku inspiracije.

Koloriranje albuma Neretljanski ratnik

■ Za povijesne stripove potrebno je dosta istraživanja, počevši od scenarista pa sve do kolorista!?

- Crtaču je to dosta zahtjevno jerbo mora jako paziti na detalje, od arheologije, etnologije i slično… dakle eksterijeri, interijeri, posuđa, alati, oružja, obuća i odjeća, uniforme, frizure i slično moraju biti što vjerniji tom vremenskom razdoblju. Koloristu je tu možda najlakše.

Kako sam oduvijek volio povijest, a proučavao sam je i nevezano za strip, tako mi i danas istraživanje povijesne teme koju obrađujem pričinjava zadovoljstvo i ne pada mi teško. Jedini problem je što se u tom istraživanju previše udubim, pa poslije nekoliko sati shvatim da sam otišao predaleko od osnovne teme. Znam provesti cijeli dan u traženju i čitanju članaka, znanstvenih radova i gledajući YouTube videozapise. Ne samo njih nego i filmove i serije koje mi mogu pomoći u vizualizaciji projekta na kojem radim. A ako radim na više projekata, onda to malo i zakomplicira stvari.

■ Međutim, ipak si nastavio kolorirati francuske albume. Zanimljiva je bila suradnja s Kolleom na dva serijala *Antartica* i *Transvaal*. Tim više što ste obojica hrvatski autori. Možeš li reći malo više o toj suradnji i što bi se zanimljivo moglo izdvojiti!?

- S Kolleom sam se upoznao na CRŠ-u u Zagrebu na predstavljanju prvog Jomara. Tu smo se dosta družili, ali i poslije CRŠ-a smo ostali u kontaktu. Njemu su se jako svidjeli moji kolori, tako da me predložio uredniku u Glenatu na serijalu *Antartica*.

Jako smo dobro i ugodno surađivali. Toliko dobro da je Kolle rekao, dok god bude crtao, ne želi ni čuti za drugog kolorista! Ha, ha…

Nakon *Transvaala* počeo je raditi na drugim projektima, ali ja zbog svog novog ozbiljnijeg angažmana kao crtača, nisam mogao nastaviti suradnju.

Bez obzira na to što nismo dalje surađivali, i dalje smo ostali u kontaktu. Puno mi je pomogao u početcima moga razvoja kao crtača, uvijek s dobrim savjetima i podrškom.

■ Zanimljivo je također da si surađivao s više francuskih izdavača i nisi se opredijelio samo za jednog. Jesi li u principu prihvaćao sve što su ti nudili ili si ipak imao mogućnost biranja projekata?

- U principu meni je svejedno koji je izdavač. Nemam ekskluzivan ugovor ni s jednim, tako da mogu raditi za bilo koga tko mi ponudi posao. Prihvaćao sam sve projekte. Kao kolorist neke sam odbijao, ali jedino zbog pomanjkanja vremena.

Svaki projekt, ma koliko drugačiji od prethodnog, izazov mi je. Recimo, nije mi bio problem s *Lawrencea od Arabije* prebaciti se na *Warbirds-Stuka*. Na Lawrenceu moram crtati deve, ajde bit će zanimljivo naučiti crtati deve, a na Warbirds moram crtati avione, ajde naučit ću nešto i o avionima. Ja to na svoj način percipiram u glavi kao trening i igru.

Copyright © Delcourt

Tabla iz albuma Lawrence od Arabije

■ ***Lawrence od Arabije* je album koji si radio 2020. godine za Delcourt, ali tek ovih dana treba izaći. Zašto tolika pauza i je li to jednokratni projekt ili mogući serijal na kojem si radio i crtež i kolor?**

- Da, Lawrence je bio jako zanimljiv album. Radi se jednokratnom projektu. Probne table sam nacrtao i obojao, ali posao sam dobio samo za crtež i naslovnicu.

Prošlo je dosta godina od završenog projekta do objavljivanja. Zašto, iskreno nemam pojma. Možda je na sve utjecala kriza u doba zatvaranja svega u pandemiji Covid-a, pa se tek sad otvorio prostor da može ići u tisak. Što god bio razlog, zadovoljan sam da je ugledao svjetlo dana.

■ **Rekao bih da je poseban slučaj serijal *Warbirds* na kojem si prvo surađivao kao kolorist, a zatim i kao crtač na *Warbirds 2*. Što je bilo s trećim albumom ovog serijala jer već sljedeći *Warbirds – Stuka* ponovno crtaš i koloriraš cijeli album!?**

- A ne, nije bilo tako. *Warbirds* je serijal od 3 albuma. *Warbirds ju-87G Stuka* o njemačkom najodlikovanijem pilotu Hansu Rudelu, *Warbirds Polikarpov I-16*, ruskom pilotu u Španjolskom građanskom ratu i *Warbirds B-25 Mitchell* u Bitci za Pacifik.

Csaba Kopecky, moj agent, ponudio mi je posao da nastavim rad na *Warbirds 1 Stuka* , koji je započeo drugi crtač, ali je odustao nakon 10 tabli. Tako sam

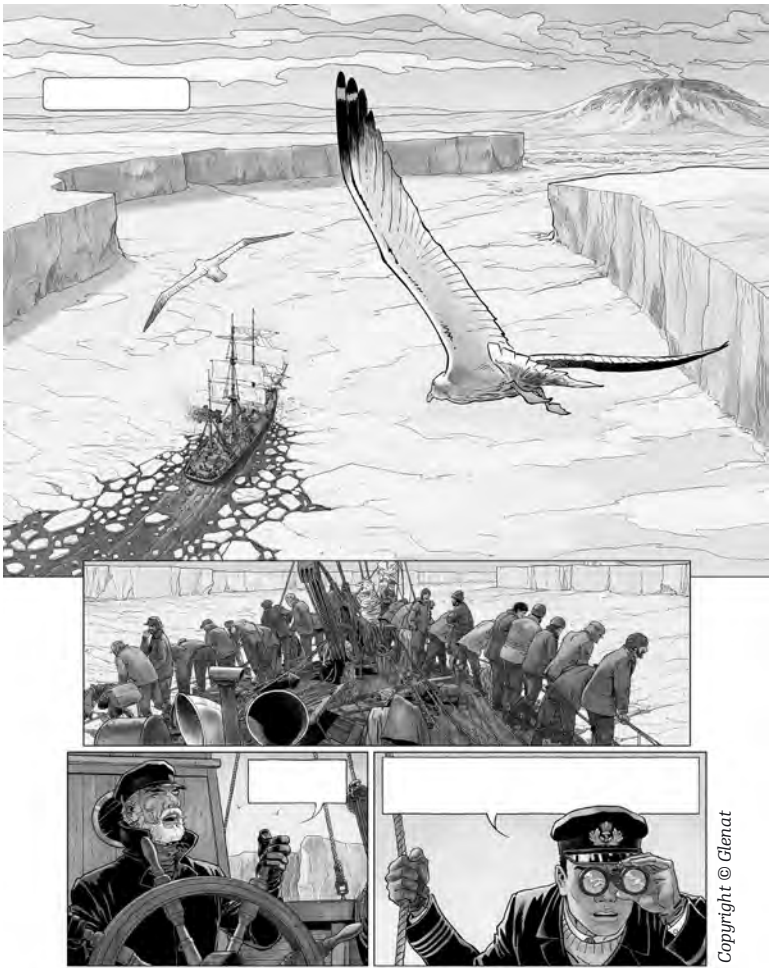

Copyright © Glenat

Suradnja s Bernadom Koleom, koloriranje albuma Antartica i Transval

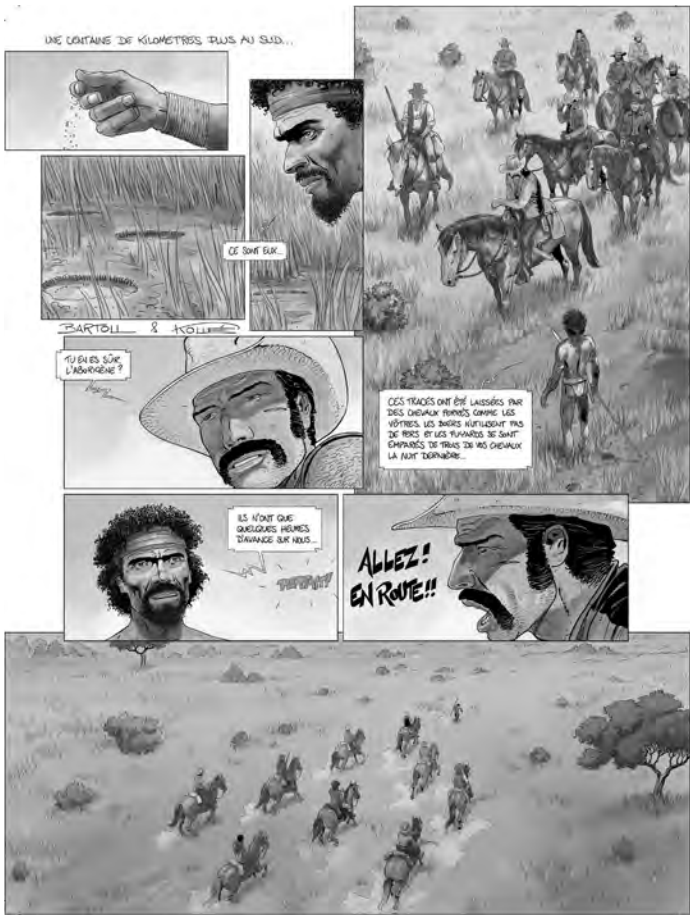

Copyright © Glenat

počeo crtati *Stuku*. Negdje na pola albuma tražili su kolorista, a na Csabine mailove da imaju već kolorista, tj. mene, koji to može odraditi, nisu odgovarali.

Naravno da sam očekivao kad sam počeo crtati za Francuze da će mi ponuditi i da koloriram svoje albume. Ta, već sam imao desetak izdanih albuma kao kolorist. To sam im i nudio. No iz nekog razloga to im nije bilo interesantno!? „Ah, baš su šašavi ti Rimljani" - rekao bi Asterix! …ha, ha, ha..

Uglavnom, našli su kolorista, ali nisu bili zadovoljni kolorima, a nisam bio zadovoljan ni ja. Pa sam onda ja obojao jednu tablu da pomognem koloristu i da mu ukažem gdje su problemi. Pa su mu u uredništvu savjetovali da uzme moju obojanu tablu kao smjernicu. Pa je on sve to ispravio, ali opet to nije bilo zadovoljavajuće. To je trajalo neko vrijeme i urednik je shvatio da to ne ide kako treba i predložio mi kad završim s crtežom da i obojam cijeli album.

Nakon toga su mi ponudili da obojam ostala dva albuma iz serijala koji su crtali drugi autori. Maza je, ako se ne varam, crtao storyboardove za sva tri albuma.

■ **Znači, ima tu dosta problema u suradnji s francuskim izdavačima i izgleda da je završna uvijek na uredniku?**

- S moje strane, ja sam uvijek bio zadovoljan s urednicima. Što mi daju ja crtam i pokušavam poštovati rokove.

Ako ukažu na neke pogreške, ja to ispravim i ne sekiram se previše. Ovakav slučaj je više iznimka nego pravilo. Radi se o timskom projektu, pa ako jedna strana zaostaje ili radi probleme, na uredniku je da prelomi kako će dalje. Urednik je tu svakako najodgovornija osoba i njegova je zadnja.

■ **Konačno, 2017. zajedno s Pekom kao scenaristom radiš svoj prvi album kao crtač i kolorist. Riječ je o pseudo-povijesnoj fantastici *Jomar-zubar dunavski*. Ovo je na neki način bio tvoj iskorak barem kada je riječ o hrvatskoj strip-sceni!?**

Početkom 2015., kako sam već rekao, našao sam se na raskrsnici i želio sam sebi posložiti prioritete.

Vjerojatno je neko moje unutarnje nezadovoljstvo, nemir i želja za promjenom tinjala u meni duže vrijeme. Ali sve se posložilo doslovno u jednom danu.

Jedna sasvim normalna večer. Supruga, ja i dvije čaše vina u dnevnom boravku. Meni odjednom sine ideja: „Čekaj malo, a šta ne bih ja počeja crtat stripove, pa nije da ne znan crtat, zašto ja bižin od toga!?" A supruga na to: „Ti si lud, al' zašto ne!?" Ja onda uzmem telefon i zovnem Peku:„ Slušaj druže, ja san odlučija

Tabla iz albuma Jomar – zubar dunavski

provat se ka strip crtač, imaš li koji scenarij?" Sutra je scenarij za Jomara bio na mom stolu.

To je bio moj drastičan i iznenađujući iskorak. Pazi, crtati stripove zaozbiljno mi do te večeri nije bilo ni u primislima.

I tako sam počeo crtati Jomara. Bilo je zahtjevno i s pinkom nesigurnosti i lutanja. Prve table sam nacrtao, pa bacio u smeće, pa onda opet iz početka, pa tako više puta. Ha, ha, ha…

Napokon sam našao stil kojim sam bio zadovoljan. Olovka i kolor preko olovke, sve digitalno.

Ekipa Stripforuma uz Mladena Novakovića je bila zadovoljna s probnim tablama i tako sam dobio svoj prvi angažman kao crtač i kolorist. Album o hrvatskom izvidniku-pustolovu u tim drevnim vremenima 6. stoljeća je tematski bio baš ono što mi je odgovaralo. 2016. izlazi u Strip-reviji Večernjeg lista i 2017. kao strip-album u izdanju Stripforuma.

■ **Jomar je na neki način pseudo-povijesna fikcija s elementima fantastike koji podsjeća dosta na popularni serijal *Thorgal*, jedino je ovdje riječ o slavenskoj mitologiji!? Očito ste ovaj serijal odlučili raditi na duge staze. Međutim, Strip revija Večernjeg lista je prestala izlaziti pa je pitanje koliko se ovakav serijal isplati objaviti samo kod nas!?**

- Tako je. Zašto ne bi imali našeg glavnog junaka, našeg pretka. Naša povijest, od Ilira do danas je pravo bogatstvo i neiscrpan izvor inspiracije, ne samo za strip-pro-

Copyright © Soleil

Crtež i kolor na albumu Warbirds 1 Stuka

jekte. Zanimljiva je anegdota… Milka su na grčkoj plaži zaustavili turisti Poljaci koji su ga prepoznali kao autora scenarista i dali mu da potpiše album koji su ponijeli sa sobom. Ne znam kako su došli do albuma, ali su bili oduševljeni da i mi Slaveni imamo svog strip-junaka.

Serijal je zamišljen da traje, Milko već ima skicu za treći album, ali pitanje je kako ćemo dalje sa serijalom. Prvi album je izašao uz Stripforum i Strip reviju.

Drugi album smo sami odlučili objaviti, tj. Milko je preuzeo ulogu izdavača i urednika.

Dinamično montirana tabla i dvije naslovnice Jomara – Jomar Petra svilena

Zato smo taj album *Jomar- Petra Svilena* objavili u crnobijelom izdanju, jerbo da sam se uhvatio i kolora, tko zna kad bi ga završili.

■ **Možda bi serijal *Jomar* trebali ponuditi urednicima u Delcourtu, kad već duže vrijeme s njima dobro surađuješ. Ako ne pokucaš na vrata, neće ti se ni otvoriti!?**

- Poslao sam na nekoliko adresa, za sada bez odgovora.

■ **Nakon *Lawrencea od Arabije* za Delcourt 2022. radiš samostalno još jedan album iz serije *Histoire Et Destins* pod naslovom, prevedeno kao *Kirurg iz Dien Bien Phua* Reci nam malo detaljnije o čemu je tu riječ i s kojim scenaristom surađuješ na tom albumu?**

- U ožujku 2022. izašao je *Le chirurgien de Dien Bien Phu.* Scenarist je Jean Pierre Pecau. Radi se o velikoj bitci, tj. velikom porazu francuske vojske 1954. godine u Vijetnamu, na području Dien Bien Phua. Značaj bitke je u tome što nakon bitke i odlaska Francuza, u Vijetnam dolaze Amerikanci i počinje Vijetnamski rat.

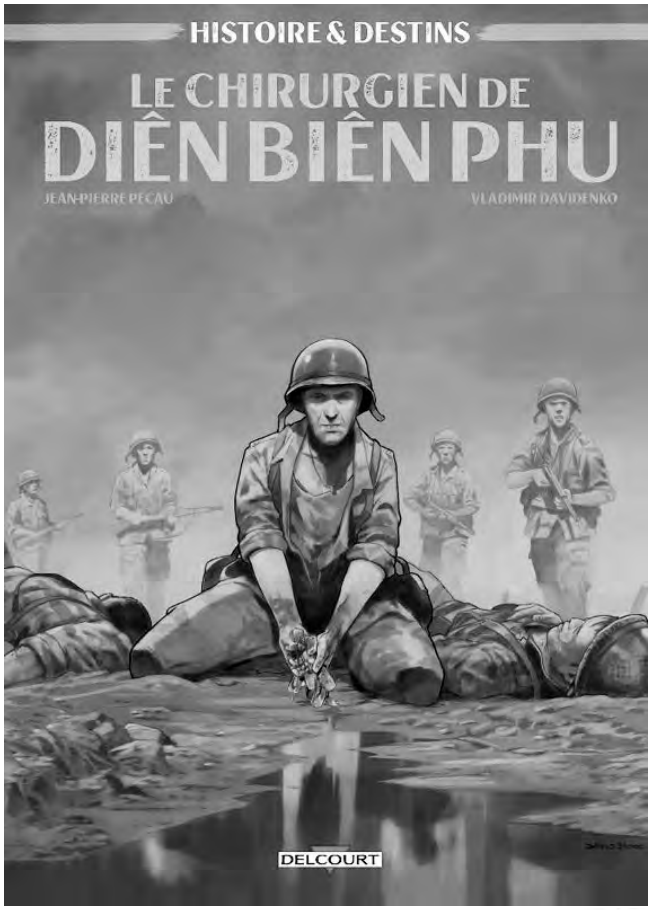

Copyright © Delcourt

Naslovnica i maštovita kompozicija table albuma Le chirurgien de Dien Bien Phu

To je bila krvava bitka, s puno gubitaka na obje strane. U Dien Bien Phu sudjeluju elitne francuske padobranske jedinice i legija stranaca. Scenarij prati francuskog kirurga Jacquesa Gindreya u tom krvavom metežu. Vijetnamci su opkolili Francuze u kampu na Dien Bien Phu i obasuli ih artiljerijskom vatrom da bi onda u jurišima napadali francuske rovove.

■ **Pecau je jedan od najeksponiranijih francuskih scenarista što nam govori da te francuski izdavači cijene. Table koje sam vidio iz *Le chirurgien de Dien Bien Phu* su odlične i čini mi se najbolje nacrtani tvoj strip do sada, barem koji sam vidio. Naslovnica je također odlična, ali je apsurd da nekadašnjem cijenjenom kolористu drugi koloriraju album!?**

- S Pecauom surađujem i danas na novom projektu za Delcourt, a koji upravo završavam ovih dana.

I hvala na pohvalama. Trudim se, a i primjećujem da sam iz albuma u album sve bolji i sigurniji. „Bolji" podrazumijeva da su mi likovi prirodniji i prepoznatljiviji, dinamičniji, kadriranje zanimljivije i svrsishodnije. To me i gura naprijed. Čovjek uči i napreduje dok je god živ.

Volim se uvijek podsjetiti na anegdotu koja se pripisuje Jigoro Kanu, utemeljitelju džuda. Nakon što je primio najviši rang u džudu (10. dan), uzima početnički bijeli pojas i kaže: „Sad tek počinjem učiti".

A za to da sam kolorist, a drugi mi koloriraju albume… to još ne kužim. Logično bi bilo da urednicima odgovara da sve imaju u jednom autoru, da crtam i koloriram album. Možda oni imaju neku svoju logiku. Ali to je ok, navikao sam i ne opterećujem se previše time.

■ **O kakvom je novom projektu riječ po Pecauovom scenariju koji upravo dovršavaš. Znam da si vezan ugovorom, ali zašto to mora biti u tajnosti pa bih te molio da ipak kažeš koju riječ o tome!?**

- Radi se o seriji od 3 albuma. Radni naslov je *Povijest Jeruzalema*. Izdavač je Delcourt. Scenarist je Pecau.

Crtač koji je radio na prvom albumu je odustao, pa ja nastavljam rad na drugom. Upravo završavam zadnje table. A onda ubrzo kreće rad na trećem albumu.

Kao što naslov govori, priča počinje od nastanka Jeruzalema i prati turbulencije, promjene vlasti, kraljeva i dinastija u Jeruzalemu. Masu je tu prevrata, osvajanja, kroz izrazito bogatu povijest tog važnog grada.

Likovno je dosta zahtjevan s puno arhitekture, istraživanja, puno upečatljivih likova.

Copyright © Delcourt

Copyright © Delcourt

Prizori iz serijala u nastanku Povijest Jeruzalema

■ Ti samo crtaš strip ili ćeš ga i kolorirati i možda raditi naslovnice!? Moguće je da si ovaj posao dobio pod utjecajem tvojih kolora za *Bibliju* ili to nije bilo presudno?

- Samo crtam i radim naslovnicu.

Francuzi razdvajaju crtež i kolor. Crtež je najbitniji dok je kolor samo dodatak. I nema šanse da dobiješ crtački posao na osnovu tvojih prijašnjih kolora. To tako ne funkcionira. Za dobiti crtački posao treba se dokazati nacrtanim probnim tablama i prijašnjim albumima.

■ Kako nastaju likovi u tvojim stripovima, na osnovu modela, fotografija ili su oni kombinacija više likova i karaktera?

- Lik može nastati iz obične skice uz kavu u kafiću, fotografija s interneta glumaca ili 3D modela. Imam običaj fotografirati portrete prijatelja u različitim kutovima, pa iz toga izvući karakterizaciju određenog lika u stripu.

Uglavnom kombinacijom svega dođem do karaktera s kojim sam zadovoljan. Samo crtanje npr. po fotografiji daje na kraju neprirodnu sliku, tako da je referenca ustvari tek početna točka u procesu stvaranja likova.

■ Negdje sam pročitao da ti je strip odmak i odmor od slikarstva, ali ja bih rekao da je strip šljaka i puno zahtjevniji i mukotrpniji od slikanja!?

- Pa bio je odmak i odmor dok je bio u sjeni, a kad je izašao iz sjene preuzeo je inicijativu. Ha, ha, ha.

Rekao bih da je velika razlika između slikarstva i stripa. U slikarstvu se isto puno radi, svakodnevno. Znao sam slikati po nekoliko dana, a da doslovno zaboravim da moram jesti. Ali kreativni zanos je tu drugačiji, nemam zadane rokove, osim ako se ne bliži dogovorena izložba, a ja još nemam sve radove završene. A, ni urednike koji mi vise nad glavom. U slikarstvu sam ja, boje i platno.

Strip je prvo narudžba i ugovorom je naznačena odgovornost i zadatci svih aktera na projektu. Autor – strip crtač, ima zahtjevnu zadaću. Mora dobro poznavati anatomiju ljudi i životinja. Portretistiku, karakterizaciju, prepoznatljivost i emocije likova, kostimografiju, arhitekturu. Mora biti i redatelj, poznavati kadriranje, planove i kutove snimanja…

A onda ti rokovi… ha, ha, ha! Za jedan francuski projekt od reci-

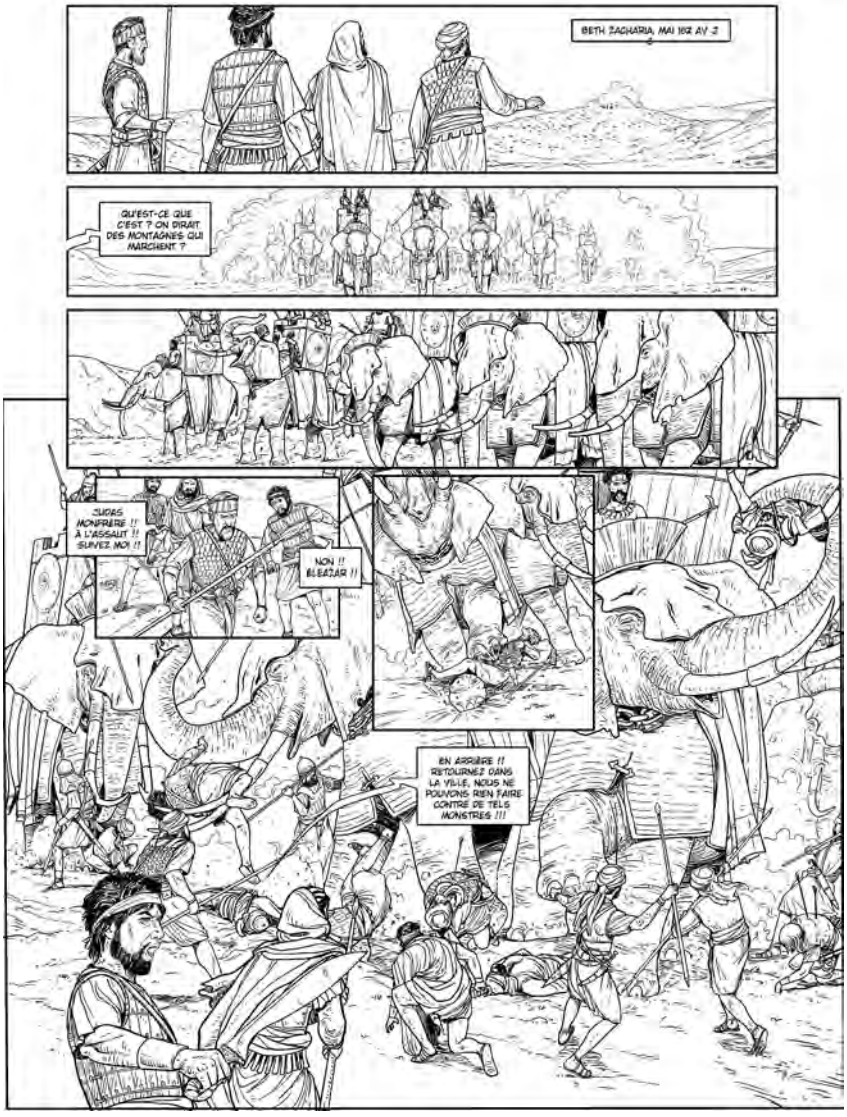

Copyright © Delcourt